

A KÍVÜLÁLLÁS ÉS A BEILLESZKEDÉS MÉDIAETIKAI SZEMPONTBÓL – A NAGYCSÉCSI TANULSÁG –

ZSOLT PÉTER

Írásunk nem tárgyalja a média minden lehetséges eszközét és problémáját a beilleszkedés megsegítésére. Nem foglalkozunk a rassz jelének kiírásának problémáival, ami nagyon is ésszerű volna például a rendőrségi hírekben, amikor egy bűnözőt keresnek, de a beilleszkedést azért tenné lehetetlenné, mert növelné az előítéletet. Nem foglalkozunk azzal, hogy az etnikumokhoz tartozók műsorvezetőként szerepeltetése milyen javulást ért el az utóbbi időben, pedig ez a média lehetősége a beilleszkedés segítésére. Nem térünk ki a romák szerepére a bulvárban, a könnyűzenében, a szappanoperában, pedig ezeknek is megannyi etikai vonzata és valószínűleg hatása is van az elfogadásra vagy elutasításra. Nem vizsgáljuk a *róluk* vagy a *nekik* szóló közszolgálati feladatokat.¹ És a sort folytathatnánk, hogy még mennyi minden tartozhatna e témakörbe.

A kívülállás-beilleszkedés problémája igen sokakat érint, betegeket, fogyatékkal élőket, szegényeket, etnikumokat, időseket, vagy nőket. Dolgozatom csak a cigányság kívülállás-beilleszkedés témaköréből egy esettanulmány kapcsán kívánja megvizsgálni a tanulságokat. A romakutatásokból már tudható, hogy a szociális, büntügyi és etnikai konfliktusok uralják a romákkal foglalkozó sajtótartalmakat, szemben más nemzetiségekkel, ahol inkább jogi, politikai és oktatási témák kerülnek napirendre.² Ezért aztán magam is a bűnügyek világát választottam, de nem egy olyan esetet, amelyben a bűncselekmény elkövetőjéről szól a történet, hanem ahol biztosan csak annyit lehet tudni, hogy az áldozat roma származású. Elvileg ez nem a kizárótságot, hanem a többségi társadalom sajnálatát kéne, hogy kiváltsa. Mégis, a sajátos médiatérben a végén, a különböző alrendszerek és lobbik hatására, valamint a média feszültségfokozó vagy átpolitizálásra való fogékonysága miatt, mondhatni épp, hogy nem a beilleszkedést segíti, hanem a kizárótságot fokozza.

A jó szándékú paradigmák már abban sem egységesek, hogy egyáltalán az asszimiláció érték-e, vagy pedig a kívülállás megtartása az útja a beilleszkedésnek. A média a cigányság esetében azonban nem jut tovább az asszimiláció elvárásánál, amellyel tulajdonképpen a társadalomban lévő sztereotípiákat kultiválja.³

Az általam kiemelt nagyrészt cigány faluban történt gyilkosság médiakezelésének esettanulmánya arra ad lehetőséget, hogy megállapítsuk, a média különböző szegmense a szélsőséges helyzetek bemutatásakor miként tudja közvetíteni a kívülállás és beilleszkedés kérdéseiben tevékenykedő intézményeket és szervezeteket, s hogy az állandó szélsőséges problémák iránti érdeklődésével miként válik akaratlanul maga is egy kommunikációs csapda részesévé. A média erkölcsi fejlődésének lehetősége, mely szerint, *ha az igazság kiderítése érdekelné jobban kevesebb kárt is okozna*, ezúttal is megállapítható lesz.

¹ Ezekről a témákról összefogottan még nem, de különböző publikációkban már írtam. Legtöbb szempont részletezése a Médiaetika könyvben található (ZSOLT 2003).

² BERNÁTH-MESSING 1998

³ A kultiváció kifejezése Georg Gerbner-től származik, aki maga is az elmélet megtámogatására szívesen idézi az etnikumokkal, főként a fekete amerikaiakkal kapcsolatos médiasztereotípiák gyakoribb ábrázolását (GERBNER 2002).

Az eset médiaetikai tanulsága a kívülállás-beilleszkedés szempontjából, hogy ha a médiumok a felszín kapargatják, s nem válnak a Bibó-i⁴ típusú nézőpontváltogatóstoleráns és alapos gondolkodás helyszínéül, többet ártnak, mintha nem is vágnának bele a tematikába. Többet ártnak paradox módon még akkor is, ha a cigányság pártjára helyezkednek, mert felszínes érvek és pontatlanságaik később kitudódnak, és muníciót adnak a szélsőségeseknek.⁵ Ugyanakkor a „nem-ártani”-elvet igen könnyen érvényesíthetnék, ha nem az ideológia terepén akarnák csatájukat vívni, hanem a valóságos események kiderítésével foglalkoznának. Az esettanulmányból kiderül, hogy mindenféle médiaviselkedésre volt példa, s a megjegyzés talán ironikusnak tűnhet, de még a tényfeltáróra is. Ám a tényfeltárást – és ez laikusok számára meglepő lehet, a médiaszociológusok viszont kezdik megszokni – nem a nagy presztízsű médiában találhattuk meg.

A hír

2008. november 3-án hajnalban ismeretlen tettesek Molotov-koktélt dobtak és aztán sörétes puskával vaktában belöttek két, egymással szemben lévő nagycsécsi családi házba; a támadásban egy 43 éves férfi és egy 40 éves nő életét veszítette. Másnap Brüsszelből a roma ügyeket kezelő Uniós képviselő hazautazott, és a helyszínen nyilatkozott a sajtónak. Rasszista, szélsőséges csoportokat gyanúsított. A Roma Polgárjogi Mozgalom Borsod megyei elnöke szintén az etnikai indítást valószínűsítette. Az MSZP parlamenti frakcióvezető-helyettese nyilatkozatában szintén elítélő nyilatkozatot tett, és a nyilatkozat ténye maga is arra utalt, hogy a rasszizmus ellen szólal fel a képviselő. A helyi cigányvajda nyilatkozata szerint viszont nem a Magyar Gárda van az eset mögött, így egyfajta intézményes keretek között gyakorolt rasszista indítást épp a helybeli és tájékozottnak tartható zárt ki. A rendőrség óvatosan fogalmazott, de volt olyan interjú (Klub Rádió), melyben a rendőr azt a nem hivatalos okoskodást vitte végig az esetet követő nap koraesti vitaműsorában (Kontra), mely szerint az uzsorakamat típusú leszámolás azért nem valószínű, mert szegények voltak az áldozatok, és a nagyon szegények még uzsorakamatot sem szoktak kapni. Ez megint a rasszizmus-változatot erősítette.

⁴ Bibó 2001

⁵ Bernard GOLDBERG: Médiahazugságok c. könyve hívja fel a figyelmet arra, hogy a média pozitív diszkriminációja milyen bumeránghatást érhet el.

A kutatás kérdései

Tanulmányunk szempontjából másodlagos, hogy melyik gyanú igazolódik (uzsorakamatot nem fizetővel szembeni alvilági leszámolás vagy rasszista gyilkosság). Nem egy újabb tényfeltáró interjút szeretnénk írni, sem pedig valamelyik gyanú igazságtartamának kiderüléséből társadalmi következtetéseket levonni. Mindkettő legitím törekvés, de a mi kutatásunkat nem ezek a kérdések inspirálták. Az empirikus vizsgálatot már akkor megkezdjük, amikor még valóban semmit sem lehetett tudni vagy sejteni az elkövetők kilétéről, és a bűncselekmény okáról. Ami a valóságot illeti találhatunk Magyarországon a közelmúltból rasszizmusra utaló megnyilvánulásokat és médiakezelést,⁶ bár általában az életellenes bűncselekményekről néhány 90-es évekbeli skinhead esetet leszámítva az derült ki eddig, hogy nem rasszista indíttatás volt a háttérben, és a sajtó épp abban követte el a hibát, hogy túl korán rasszizmust kiáltott.⁷

Az esettanulmány a fentiekkel szemben számunkra kiváló lehetőséget nyújt arra, hogy megvizsgáljuk miként működik a média általában, és miként a magyar politikai életben? Mit mondhatunk a hazai napilapok esetkezeléséről országos, helyi és bulvár szinten? Hol kiszolgáltattott a sajtó, és miben volna viszont elvárható a magasabb teljesítmény? Milyen etikai ajánlást követve torzítana kevésbé? Nagyjából tehát ezen kérdések

⁶ BERNÁTH-MESSING 1998

⁷ Egy 2005. május 8-án egy budapesti buszon történő cigány fiatallal szembeni testi sértés, az úgynevezett Mortimer-ügy kapott talán a legnagyobb visszhangot, melyben sokáig rasszizmusként tematizálta a sajtó, a politika, és az értelmiség jelentős része. Tamás Gáspár Miklós pl. rasszista országnak nevezte Magyarországot, majd később az ügy tisztázódása után tévedéséért elnézést kért. <http://hu.wikipedia.org/wiki/Mortimer-%C3%BCgy>

megválaszolására törekszünk, s mint említettük csak másodsorban érintjük az eset jelen állása szerinti ismereteket.

Két elméleti háttér

A médiára nehezedő nyomások

Egy elméleti keret kialakításának gondolataival kezdenénk, melyek a normatív elvárások problémáját igyekeznek megvilágítani. A média két nagy normatív nyomás alatt van, az egyik az általános morál, a másik a szakmai. Az általános morál szempontjából a rasszizmus olyan ideológia, amely társadalmi veszélyességet rejt, és ezért vele szemben a morális kiállás elvárt. A cél – azaz, hogy a rasszizmus csökkenjen – érdekében pedig a rábeszélés minden fajtája támogatható. Ezzel a nézettel kicsit szemben áll a szakmai etika, amely szintén elítéli a rasszizmust, de a vele szemben alkalmazható eszközök szűkebb körét engedti.

Míg az értelmiségi vagy politikai rasszizmus-ellenes küzdelem lehet dramatizált formájú és manipulatív, addig a média, ha erre az útra lép, hitelét vesztheti. Gondolunk arra, hogy ha egy művész úgy ítéli meg, hogy a rasszizmus gondolkodás leleplezéséhez egy színpadi művet kell létrehozni, melyben sűrítve kaphatja a befogadó az ok-okozati láncolatokat, és egy fiktív történetben sok minden elmondható a rasszizmus lényegéről, addig a sajtó nem léphet át a fikciók világába pusztán azért, mert az meggyőzőbb. Sőt, még az esetek arányait tekintve is a valóságnak megfelelő érzetet kell keltenie, azaz konkrét témánk esetében körülbelül annyi teret szánni a kirekesztettek körüli bűncselekmények rasszista indíttatásának, mint amilyenek a valóságos arányok.

A jó szándékú propaganda sem megengedhető motiváció az újságíró részéről. Eredménye egy torzított valóság lesz, amelyben a hátrányos helyzetű sosem jelenik meg önhibájából hátrányosnak, a hajléktalan mindig a társadalom hibájából válik hajléktalanná⁸ stb. A mi konkrét nagycsécsi gyilkossággal kapcsolatos témánkban is a gyilkosság apropóján szerveződő fórumokon olvashatók volt olyan bejegyzés, amelyben az európai képviselő hazautazásának szelektivitását kifogásolták, és azt kérdezték, Olaszliszkára⁹ miért nem utazott. Más bejegyzésekben pedig azt olvashattuk, hogy a házak körüli földet miért veri fel a gaz, miért nem művelik meg stb.¹⁰ Vagyis a valóságot megszépítő médiapropaganda és témaválasztás szembesülve a személyes tapasztalatokkal vagy a fent említett fórumbejegyzésekkel hitelüket veszítik. Nyilván az ilyen fórumozók eleve előítéletesek, és azért hangsúlyoznak úgy ahogy, de azok az értelmiségi szándékok, melyekben a pozitív előítélet alakítja ki a szelekciót épp oly hiteltelenné válnak.

Összefoglalva megfogalmazhatjuk, hogy míg a művész vagy az értelmiségi megteheti, hogy dramatizáljon, addig a média pozitív diszkriminációs tematizálásai nem vezetnek eredményre, sőt, az előítéletek világában azoknak ad muníciót, akik ellenségesek egy etnikummal szemben.

A média ennek ellenére ki van szolgáltatva az értelmiségi nyomásnak, s még akkor

⁸ GOLDBERG:

⁹ Olaszliszkán 2006-ban cigányok öltek meg fényes nappal egy tanárt, aki egy elézsadaló cigány kislány előtt épp le tudott fékezni. Az elkövetők lincselése nem csak azért volt megrázó, mert értelmetlen volt, de azért is, mert a szociológiai folyamatok voltak megfigyelhetők: felnőtt egy generáció, mely az önbíráskodásra és a munkanélküliségre szocializálódott.

¹⁰ http://vastagbor.blog.hu/2008/11/03/nagycsece_az_uj_olaszliszka

is így van ez, ha pozitív diszkrimináció bumerángthatását meg tudná értetni a nyomáscsoportokkal, és pedig azért, mert a nyomáscsoport tagjai önmagukban az elithez tartoznak. Amit ők állítanak, az pusztán azért hírértékű,¹¹ mert ők állítják. Egy Európai Unió képviselő szereplése – bármi is legyen a szereplés tartalma – pusztán attól érdekes, hogy a helyszínre utazott és nyilatkozott. Ő ugyanis az, aki a valóságra hatással lehet lobbijerejénél, politizálásánál, vagy csak a hazánkról kialakított külső kép befolyásolása tekintetében. A hírértéket fokozza, hogy lesznek politikusok, akik majd előbbi politikusunk szereplését és ideológiáját megkérdőjelezzik, tehát máris adva van egy kommunikációs feszültség, egy tér, melyben a média pusztán azért érzi jól magát, mert ezáltal elégítheti ki a feszültség iránt érdeklődők kíváncsiságát, vagyis minket befogadókat.

A médiára nehezedő nyomásoknak azonban még nem értünk a végére, mert létezik még egy, melyet piaci eredetűnek szoktunk tekinteni. A közönség előítélete is nyomja a médiát, mely akár még összhangban lehet az újságíró otthonról hozott saját előítéleteivel. A közönség meglévő sztereotípiáit megerősítő cikk könnyebben válhat népszerűvé, mint az, amelyik paternalista módon nevel. (Ámbár az sem kizárt, hogy az alacsonyabb műveltséggel, az alacsonyabb önértékeléssel, a valahová tartozni akarók esetében a paternalista média is népszerű). A médiára nehezedő piaci nyomás a sztereotípiákat részesíti előnyben, a mi vizsgált példánkban pedig ezek az etnocentrikus sztereotípiák: „mi különbek vagyunk, hátrányos helyzetűkről csak ők tehetnek”, „ők a bűnözésre hajlamosak”, „nem mi bántjuk őket, bár megérdemelnék, hogy rendet tanuljanak végre” stb.

Különösen finomabb elemzések mutatják ki, hogy még a jó szándékú előítéletmentességre nevelni akaró tudósítások és szövegek is tele vannak sztereotípiakerősítő vonással, a „cigány ugyan, de nem lop” érvelési típussal. Ilyenkor öszvérszerűen érvényesül a két látszólag ellentétes nyomás, a liberális és a sztereotipikus.

A médiának elő kell állítania a valóság reprezentációját. Be kell csomagolni azt úgy, hogy ne csak megértsük, de kíváncsiak is legyünk rá, szórakoztasson, meghasson, megbotránkoztasson a történet. Minél inkább azon az állásponton van egy kutató, hogy a média nem csupán tájékoztatni akar, hanem szórakoztatni, megadni, nevelni, megbotránkoztatni, annál inkább úgy véli, hogy a valóságot a média konstruálja. Véleményem szerint a dolog fordított, a valóságkonstrukciókba illeszkednek az előállítható sztorik. A nagycsécsi kettős gyilkosság is csak négy valóságkonstrukciós modellbe illeszthető összesen: van egy rasszista tematizálási lehetősége, és van egy uzsoraelszámolási, s elviekben mindkettőnek egy személyes tragédia oldalról való közelítése, illetve egy általános, társadalmi problémákat elemző vetülete.

¹¹ Hírérték meghatározásáról ld. ZSOLT 2003

Ideológia

		Rasszizmus	Uzsora
Nézőpont	Személyes		Bulvár helyi
	Társadalmi	Konz. orsz. médiumok	Ballib. orsz. médiumok

Mindazonáltal a helyi és a bulvár médium elhelyezését ebben az ábrázolásban nehéz jelölni, mert mint azt a lapok elemzése megmutatta számunkra a bulvár nyitott mindkét ideológiai vetületre, és a valóság miatt kerül az uzsora oldalára, de nem nyitott arra, hogy társadalmi elemző nézőpontot is felvegyen. A helyi média viszont középre húz, az mindenből szeretne egy kicsit, de valójában inkább abszurd lesz ezáltal, és egyikről sem mond semmit.

A rasszizmus és a médiafelelősség

A rasszizmus elleni médiafelelősséget elsősorban az országos médiumok vállalják fel. Minél nagyobb lefedettséggel rendelkezik ugyanis egy médium, annál nagyobb a politikai és a nyilvánossági elvárás vele szemben. Ahogy azt Habermas is kifejti, a nagyobb nyilvánosság nem az előítéletnek kedvez, mert abban sokkal inkább a hátrányos helyzetű megszólalási esélyét is elvárjuk.¹² A *kommunikációs etika* a nagyobb médiumoknál automatikusan jobban érvényesül, ahol minden érdekelt megelégedésére kell a konfliktusokat rendezni, szemben a kicsi lefedettségű médiumokkal, melyek képviselhetnek egyéni szélsőségesebb megfogalmazásokat.

A rasszizmus társadalmi vetülete a médiában mindig érzékeny téma, mert a politikai fórumok és kamarillapolitikán kívül a média saját maga is, mint a nyilvánosság intézménye szüntelen keresi a megoldást. Kevés olyan téma van ezért, amire a média mint társadalmi felelősséggel rendelkező intézmény olyan érzékenyen reagálna, mint a rasszizmus lehetőségére. Amolyan csali is lehet ez, melyet legjobban abból vehetünk észre, ha a rendőrség intézményével vetjük össze. A rendőrség abban érdekelt, hogy a rasszizmus jelenséget minimálisnak tüntesse fel, talán mert a rasszizmus épp úgy, mint a szervezett bűnözés már a kezelhetetlen területek közé tartozik, és a rendőrség nem szeret tehetetlennek látszani. Ez persze csak hipotetikus feltételezés, de a nagycsécsi ügy kapcsán is látszik, hogy a rendőrség hivatalosan tagadta a rasszista indíttatást, és azt a legegységesebb esetben szokta csak elismerni. Ezzel szemben a média mindig megkérdézi, hogy „csak nem rasszizmus

¹² HABERMAS 2001 kommunikatív etika fogalma alatt fejt ki a diszkurzusetikai hasonló nézetcit.

az indíték?” Egyikük tehát a morális pánik tematizálására,¹³ a másik pedig annak elsimitására törekszik a nyilvánosságban.

Amikor a média nekiveselkedik annak a társadalmi problémának, hogy jobban megértesse az etnikai problémákkal küzdőket négy a szociológiában már ismert megoldás felé tud elmozdulni. Ez a négy szalonképes, felelősségteljes nyilvánosságbeli megközelítés szintén olyan konstrukció, amelyből a médiának valamelyiket választania kell. Mind a négy a kirekesztettség-kívülállás igazságtalanságára igyekszik elméleti megoldást adni.

1. A *szociális megközelítés* szerint a hátrányos helyzetű csoportokon főként az segíthetne, ha a gazdasági és oktatásbeli hátrányok megszűnének.
2. Egy másik megközelítés szerint az *emberi jogok elismertetése* a rasszizmus megszüntetésének feltétele, ezzel kerülhető el a diszkrimináció.
3. A *multikulturális* megközelítés szemben áll a szociállissal, mert míg a szociális beolvastani és „fősegíteni” akar, addig a multikulturális nézőpont a kulturális különbség hangsúlyozását, az ahhoz való többségi alkalmazkodást pozitív diszkriminációt és toleranciát tart kívánatosnak.
4. Végezetül az előzőnél valamivel kevesebb toleranciával bír a *nemzetiségben* való gondolkodás, amely a kisebbségi autonómia elvét hangsúlyozza.¹⁴ E szerint a kisebbség vegye kezébe saját sorsát.

A nagycsécsi kettősgyilkosságban a lapok a szociális megközelítést választották, már amelyik egyáltalán általánosabb tanulságok megtételére vállalkozott, mint például a Magyar Nemzet.

Lapok szereplése

A téma bár nagy hírértékűként robbant be, részben mert a gyilkosság az emberi faj egyik legdurvább normasértése, részben mert a rasszizmus morális pánikot képes okozni a társadalomban, részben pedig mert a politikai- és médiaelit részéről azonnali vitát generált. Ennek ellenére hamar háttérbe szorították más hírek, mert azok, ha lehet még fontosabbnak ígérkeztek. Ilyen volt az amerikai elnökválasztás, melynek kihatása a világ alakulására igen jelentős volt, etnikai problémák terén pedig a Szlovákiába kilátogató magyar „szurkolótábor” (valójában szélsőjobboldali fiatalokat) ért máig nem indokolt szlovák rendőrségi attakt, mely a két ország közti konfliktust jelezte. Mindeközben a világ és országos gazdasági válság, a különböző válságot meglovagolni próbált miniszterelnök által szervezett magyar nemzeti csúcok napirendjei uralták a hetet.

Ennek ellenére, bár a Népszabadság amúgy sem szerepeltette a gyilkosságot a kiemelt hírek között, 4-ei számában fél oldalas hírt közölt, és keretes írásban utalt egy korábbi folyamatban lévő cigányokat érintő bűncselekményre, ahol szintén felmerült az etnikai konfliktus.¹⁵ De a hét későbbi napjaiban már a Népszabadság nem követte részletesen a nagycsécsi ügy fejleményeit, hagyta, hogy elsodorja a többi hír.

A Magyar Hírlap kisebb felülettel rendelkező lap, arányait tekintve hasonló meny-

¹³ Császai 2003

¹⁴ A nemzetiségi paradigma a zsidóság többsége számára például nem elfogadható.

¹⁵ Ez a pátkai polgárőrök esete, melyben haláleset nem történt, de itt is molotov-koktélt dobtak házakra.

nyiségben foglalkozott a gyilkosság utáni napon az esettel, de a hírben egyértelműen a rendőrök vélekedését erősítette, melyben a rasszizmus nem szerepelt, és az Európai Unió képviselőnek csak jelenlétét említette, de nyilatkozatának tartalmát nem. Ha a Népszabadság híryanagát hasonlítjuk össze a Magyar Hírlappal, egy nagyon markáns különbséget láthatunk. A Népszabadságban az összes olyan körülményt, ami a rasszista indíttatást erősítette, szerepeltette. Az összes romaaktivista gyanúját részletesen leírta, sőt beszámolt arról is, hogy a helybeliek egy gyanús lesötétített üvegű nem helyi autót láttak körözni a napokban. Aki tehát 4-én a Népszabadságot olvasta, az majdnem biztosra vehette, hogy rasszista gyilkosság történt, aki viszont a Magyar Hírlapot, annak még a gondolata is alig merülhetett fel ennek, mert még az ilyen gyanúval megszólalók véleménye is elhallgatásra került.

A Magyar Nemzet 4-i számában nem csak nagy terjedelmet szentel az esetnek az ötödik oldalon, de a helyi vajda szavait is részletesen visszaadja. Beszámol arról, hogy ki lát rasszizmust az esetben, és ki nem. A Magyar Nemzet a Népszabadsághoz hasonlóan szintén abban a hiszemben hagyja az olvasóját, hogy a gyilkosság indíttatása inkább rasszizmus lehet, de szemben a Népszabadsággal azzal, hogy a vajda szavait idézi, a Magyar Gárdát már kizárja. A Magyar Nemzet 6-i számában szélesíti ki a témát Farkas Flóriánnal készített interjújával. Farkas Flórián már elítéli az Európai Unió képviselőt, és mindenkit, aki a rasszizmus „rémével fenyeget”, áttolja a témát az oktatási alapról megfigyelhető anyagi nehézségekre, a kormány „a jövő lehetőségeit éli fel a spórolással” – mondja.¹⁶ Az elméleti modellek közül az interjúalany az 1-es pontban megfogalmazottak érvrendszerét képviseli. Ennél mélyebbre a lap nem jut ugyan, de az egyetlen, amely az apropó alapján szociológiai kérdések felé toldott. Ugyanezen az oldalon már az újabb tények ismeretében a Magyar Nemzet hivatkozik a rendőrség újabb adataira, és az uszorakölcsön – azaz nem a rasszista – indíttatás valószínűségére. Itt az ATV a forrás, és hasonlóképp megtalálja azt a médiumot is – a Bors-ot – ahol a legalaposabb tényfeltárás olvasható, és innen is kiemelni a nem rasszista valószínűsíthetőséget.

Az országos médiumoknál tehát azt találjuk, hogy a rasszizmus–nem rasszizmus tematika érdeklí csak őket. Ez alól kivétel a Magyar Hírlap, amely inkább elhallgatja ezt a dimenziót. A többiek azonban annak függvényében foglalkoznak vele szívesen, hogy saját preconcepciójuk mennyire támasztja alá. A „dicsőség” mindig azé a médiumé, amelyiknek igazolódik az előfeltevése, csak hogy ez kétes dicsőség, mert teljes mértékben véletlenszerű. A Klub Rádiót addig érdeklí igazán az eset, amíg a rasszizmus veszélye olvasható ki a hírekből, a Magyar Nemzet azt közli részletesen, amikor már a másik verzió valószínűsíthető. Ha a számukra nem kedvező foratókönyv valósul meg, egyszerűen elhallgatják a témát, elfelejtik, hogy melléfogtak, hirtelen nem jelentős az ügy. Mindezek mögött viszont emberi tragédia van, hiszen gyilkosság történt, de ez az elfogult médiumokat már nem érdekli, mindezek mögött súlyos társadalmi problémák húzódnak meg, de az ártatlan áldozatok még akkor hatással sincsenek a világra, hogy a médiumok legalább a társadalmi probléma kezelése felé fókuszálnának.

Pedig mindeközben történné hasznos lépések, és megoldáskeresések, és ezek társadalmi vitája ildomos is volna, de már nincs napirenden, ha a rasszizmus–nem rasszizmus média és ideológiai vita eldőlt. Az uszorakamat visszaszorításával szemben ugyanis lehet és tesznek is olyan törvényalkotói lépéseket, hogy már a kölcsönadást is büntetőjogi kategóri-

¹⁶ FARKAS Flórián: Éhséglázadás lesz. Magyar Nemzet, 2008 nov. 6. 4. o.

ává akarják tenni, és a fertőzött területeken szórólapozásba kezdenek, mely arról informál, hogy milyen kockázata van az uzorakölcson felvételének. Sokan ugyanis csak azért veszik fel a kölcson, mert gyerekek szegyélli magát az iskolában, hogy neki nincs márkás cipője, és emiatt csúfolják, vagy egyéb iskolai kötelező befizetéseknek akar eleget tenni. Sok esetben tehát elkerülhető volna a csapda, ha az érintettek tudnák mi van a serpenyő egyik, és mi a másik oldalán. A konzervatív lapok azonban már nem szívesen ismerik be, hogy a kormány tesz helyes intézkedéseket, a balliberális sajtó pedig, ha nem rasszizmus, hát nem is foglalkozik a kérdéskörrel.

Érdeemesnek látszott még megvizsgálni egy régiós lapot, és azt a bulvárt, amelyik elsőként dolgozta fel alaposan az esetet. Az Észak-Magyarország 5-i számában a fő cím az, hogy „Nincs elfogadható indok a gyilkosságra”, ez azonban csak a nyilatkozó rendőr szavaiban kiemelése. Az első lapon olvasható szöveg inkább közhelyes, tompítja pl. az EU-s képviselő szavait, és általánosságban beszél a tettesek elfogásának fontosságáról, arról, hogy a rendőrségnek minden bűnügy egyformán fontos. A 3. oldalon bulvárlapos elemek jelennek meg, személyes megközelítés, a félelem kihangsúlyozása, és a gyászoló közösség gyertyagyújtásának szegényes környezetéről fotót közölnek. Keretes írásban az áldozatok szociális helyzete is olvasható. Az írás tanácsalanságot árul el, a „se rasszizmus nem lehetett, se pedig uzora” Ezt állítja két megszólaltatott is, egy lakos, és a polgármester. Az olvasóra magára is átragad a tanácsalanság, hiszen igen valószínű, hogy a kettő közül az egyiknek lennie kellett, és az újság mégis semleges és mindkettőt tagadja.

Kiemelkedő újságírói teljesítményt figyelhetünk meg viszont a Bors című lap esetében, november 5-én, a szerdai szám 6-7. oldalán. Voltaképpen egyszerű interjúk segítségével kideríti az indítékot, nem nevezi meg, de az olvasó számára valószínűsíti, sőt meg is szólaltatja a lehetséges gyanúsítottat. A tudósítás hangvétele közvetlen, a szereplők mind a keresztnevükön s főként a becenevükön jelöltek, mintha csak ismerőseink volnának. Bulvár elem még a személyes dráma kihangsúlyozása. Ezek mellett viszont a lap az igazság kiderítését tekinti fő szempontjának, s a nyilatkozatokból kiderül, hogy ki konkrétan mennyivel is tartozott, és hogy a falusiak számára nem volt teljesen meglepő a történet, hiszen verések és erőszakoskodások az elmaradt tartozások kifizetése miatt az utóbbi időben rendszeressé váltak. Ami az értelmiség felvetése volt, hogy azért nem lehet uzora-ügy, mert a legszegényebb soron laktak, elméletileg nem cáfolódik, az élettörténeket feltárásából viszont kiderül, hogy az áldozatok nemrég még gazdagabb környéken éltek.

Mainstream jellemzői közt ki kell tehát emelnünk, hogy addig izgatta a téma a sajtót, amíg a rasszizmus tematikában szerepeltethető volt, amikor ez a kérdés eldőlni látszott, az ügy kipukkant. A személyes tragédia nem jelent meg, elvonttá és általánossá vált a történet. Az elvont gondolatmenet is általában felszínes, leginkább a Magyar Nemzet interjúja járja – igaz a maga nézőpontjából csak – körül a társadalmi kérdéseket. Az eset leírásában megelégszenek a helyi és országos vezetők, valamint a hivatalos szervek kommentárjaival. Ha kis színészként szerepeltetik is az érintetteket, őket nem tekintik hitelesnek.¹⁷

A bulvárban két nézőpont köré szerveződnek az írások. Az egyik a személyes tragédia – ez az ami elfelejtődik a mainstreamban – a másik a nyomozás. Vajon ki követte el a gyilkosságot? Úgy lebeg ez a kérdés a bulvárban, mintha egy szórakoztató krimi olvasói

¹⁷ Csak érdekességként említjük, hogy a középkori jogi gondolkodás sajátja, hogy tanúskodni nem is a szolga tanúskodott, még ha ő is volt jelen egy bűntényen, hanem az úr. KLANICZAY 2003

lennénk, amelyben a sztori tart a rejtélytől az igazság kiderítéséig. Ennek a két motivációnak köszönheti a Bors, hogy 3 nap leforgása után már mindent el tud mondani a történésekről, s hogy amelyik mainstream lapnak a valóság ideológiailag kedvező – a Magyar Nemzetnek, hiszen az uzsorakamat variáció vált igazzá a rasszizmussal szemben – az hivatkozik rá, és ismerteti is.

Összefoglalás

Írásunkban válaszoltunk tehát arra a kérdésre, hogy miként működik a média általában: láthattuk, hogy nem a valóságot tükrözte, hanem valamilyen nézőpontból igyekezett egy valóságkonstrukciót létrehozni. A konstrukció egy lényeges eleme a magyar politikai erőter, és másrésztől a bulvár nézőpont. A konkrét vizsgált esetünkben inkább a politikai erőter volt az, amely a valóságtól eltérő konstrukciót eredményezett, és a bulvár szerepelt jobban. Az országos médiumokról az mondható el, hogy azok teljes mértékben a rasszista–nem rasszista dichotómia hatása alatt álltak, pusztán ez határozta meg a hír napirenden tartását, s mikor e kérdés eldőlt, le is vették, és újabb híreknek adtak helyt. A helyi lap ilyen ideológiai szempontból kevésbé volt terhelt, nem mutatott túlzott bulvár elemeket sem, de tényfeltárás tekintetében sem jeleskedett, jóllehet a közelség számára hírértéknövelő tényező kellett volna, hogy legyen. Minőségét tekintve mind az országos nagy presztízsű politikai napilapokra, mind a helyi médiumra a kellő pontosság hiánya volt jellemző. Előbbi esetében az ideológiai szemüveg akadályozta meg a jó kérdések feltevését, utóbbi esetben talán a szakmai lelkesedés és motiváció nem volt elég erős. Jó kérdésfeltevésnek számított volna, hogy vajon a vajda miért állítja olyan magabiztosan, hogy a Gárda nem szervezője a tragikus eseménynek? Tud valamit, vagy fél valamitől? – De ezek mellett az információk mellett mind a jobb, mind a baloldali lapok elmentek. A helyi vizsgált lap (Észak Magyarország) találta meg a legmegfelelőbb utat az emberi dráma arányának érzékeltetésére. A bulvárlap ezt túlzottan is előtérbe rakta, mintegy megrendítő hatásával kívánva olvasót szerezni, míg az országos napilapok szinte szemtelenül el is feledkeztek arról, hogy itt emberi életről volt szó. Az országos lapok tematizálásában a tragédia eltűnt az ideológiai befolyás hatására, de ebből nem következett az, hogy legalább saját tematikájukban elmélyültté váltak volna, mondhatni az ideológiai tematizálás sem volt kellőképpen alapos és színvonalas, ez ügyben csak a Magyar Nemzet egy interjúját tudtuk felelőlegesen, mely szintén inkább politikai támogatásból fakadt, bár ezen keresztül a cigánysors elemzése is megjelent.

Megállapítható az is, hogy miben is kiszolgáltató a magyar sajtó, a tényfeltárás gyengesége ez, és az is sejthető, hogy a jó kérdések feltételének oka az ideológiai terheltég. Bizonyos értelemben tehát igen is kimagaslik ebből a mezőnyből az a bulvárlap, amelyik intimpistáskodó stílusa ellenére is krimiként fogta fel a gyilkosságot, melyben az elkövetőt is igyekezett megtalálni, nem pusztán csak az odalátogató elitet szólaltatta meg. A bulvárlapok igazságkiderítő motivációja ugyanakkor nem új jelenség, már a műfaj születésükkor is ezzel legitímálta a magánélet kutatását és nem közügyeknek tűnő témaválasztását.

A nagycsécsei eset médiakezelése aligha segítette a beilleszkedést. A rasszista–nem rasszista tematika voltaképp rossz irányba vitte a társadalmi vitát. Az egyik lap, amely a rasszizmust valószínűsítette a többségi társadalommal szemben jelent meg vádlóként, míg aki az uzsorátamadásban volt érdekelt a kisebbség önhibáját kereste. Ezekben a kommunikációs harcokban az egymásnak feszülő médiumok közösen ártanak, épp azért mert a kisebbség–többség tematizációval egy olyan keretet hoznak létre, amelyben kisebbségnek és

többséginek is egyáltalán nem jó lenni. A beilleszkedést nem segíti az sem, ha egy esetben beigazolódnak a rasszizmusból eredő bűncselekmény, és nem segíti az sem, ha ez cáfolódik, és az „önhibájából olyan amilyen” verzió érvényesül. A média tehát helyesebben járna el, ha felhagyna, vagy önkorlátozást gyakorolna az ilyen keretek megteremtésében, de nem úgy, hogy elhessegeti maga elől az eseményt, hanem úgy, ha tényfeltáróként kíván megjelenni. A tényfeltárásnak aztán a bulvár eszközei épp úgy rendelkezésre állnak, mint a szociológiai vagy antropológiai eszközei, melyeket tulajdonképpen a jó újságírók is használnak. A nagycsécsi esetben majdnem mindenre láttunk példát, csak a legfontosabb, a mélyebb társadalmi probléma feltárása maradt el.

Utóhang

Alighogy elkészült a nagycsécsi médiaelemzés, már Pécssett (két héttel később nov. 18-án) hasonló események történtek, szintén két roma halt meg, de ezúttal nem molotov-koktéltól, hanem kézigránáttól. A politikai reakciók és a média kísértetiesen hasonló jeleket produkált. (A hasonlóság pontosságát nem tudjuk megmondani, mert itt elemzést nem végeztünk.) Ezúttal is a rendőrségi nyilatkozatok tagadták a rasszizmust, néhány roma politikus pedig nem zárta ki, a rendőrségi tagadást pedig elhamarkodottnak tartották, hiszen amíg tettes nincs, azt sem lehet tudni, hogy a tettes rasszista-e. Roma érdekvédők kérésére (Pl. Kállai Ernő kisebbségi ombudsman) külön nyomozócsoportot hoztak létre a romákkal szembeni támadások kivizsgálására.

BIBLIOGRÁFIA

BERNÁTH-MESSING 1998

BERNÁTH László-MESSING Vera: *„Vágóképként csak némában”* Budapest, Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal 1998.

BIBÓ 2001

BIBÓ István: *A zsidókérdés Magyarországon 1944 után*. Budapest, Múlt és Jövő, 2001.

CSÁSZI 2003

CSÁSZI Lajos: *Tévéeőrzsak és morális pánik*. Budapest, Új Mandátum, 2003.

GERBNER 2002

GERBNER, Georg: *A média rejtett üzenetei*. Budapest, Osiris, 2002.

HABERMAS 2001

HABERMAS, Jürgen: *Kommunikatív etika*. Budapest, Új Mandátum, 2001.

KLANICZAY 2003

KLANICZAY Gábor: *Ellenkultúra a hetvenes-nyolcvanas években*. Budapest, Noran, 2003.

ZSOLT 2003

ZSOLT Péter: *Médiaháromszög*. Budapest-Vác, EU-SYNERGON, 2003.

ZSOLT 2004

ZSOLT Péter: *Médiaetika*. Budapest-Vác, EU-SYNERGON, 2004.

Internetre történő hivatkozás

TAMÁS Gáspár Miklós elnézést kérésének forrása <http://hu.wikipedia.org/wiki/Mortimer-%C3%BCgy> (2008.11.17.)

Elemzett blogok helye:

http://vastagbor.blog.hu/2008/11/03/nagycsecse_az_uj_olaszliszka (2008.11.17.)